

16. ve 17. Yüzyıl Safavi Dönemi Seccâde Örnekleri

Prayer Rug Samples from The Safavi Period of The 16th and the 17th Century

Ayşe Aslıhan Eroğlu

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
email: aaslihanerguder@atauni.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0320-3300>

Bu makale bilimsel etik ve kurallara uygun hazırlanmış ve intihal incelemesinden geçirilmiştir. Etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Atıf (APA 6)/To cite this article

Eroğlu, A. A. (2020). 16. ve 17. yüzyıl Safavi dönemi seccâde örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 26(45), 710-721. doi: <https://doi.org/10.35247/ataunigsed.781803>

Makale Gönderim Tarihi/Received: 17/08/2020

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 14/10/2020

Makale Yayın Tarihi/Published: 22/10/2020

Research Article/Araştırma Makalesi

Öz

16 ve 17. Yüzyıl Safavi Dönemi seccadeleri renk, desen, teknik açıdan zengin örnekler sunar. İran sanatı içinde çok önemli bir merhale teşkil eden Safevî Devleti gösterişli sanat eserleriyle temsil edilmekte, bunlar gerek mimaride gerekse küçük sanat eserlerinde meydana getirildikleri çevrenin zenginliğini ve gücünü aksettirmektedir. Safevî hükümdarları sanatçıları korumuş ve sanat faaliyetlerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Tebriz özellikle başşehir haline geldikten sonra Safevî sanatının merkezi durumuna gelmiştir. Bu devirde İran'ın yabancılarla ilişkilerinin artması sanat faaliyetlerine önemli desteklerin sağlanmasına imkân vermiş, böylece ihtisamlı örneklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Safevî döneminde halı sanatının ilerlemesinin birçok nedeni vardır ki bunlardan en önemlisi padişahların halıya ilgi duymasındır. Şah İsmail'in büyük desteğiyle ustalar eşsiz kompozisyonlar üretmiş ve bu dönemde halıda bitkisel desenler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada, Safavi Dönemi seccadelerinin tarihsel gelişimi ile bazı örneklerinin desen tahlili ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Halı, İran, Motif, Tabriz, Safavi, Seccade

Abstract

The Prayer rugs of the 16th and the 17th centuries offer rich examples in terms of color, design, and technique during the Safavid Dynasty. Safevid era which has an important role in Iranian art is represented with ostentatious works of art and they reflect, in both architecture and small works of art, the wealth and power of the environment they were produced. Safevid emperors protected artists and played an important role in the development in their art. Tabriz became the center of Safevid art, especially after it became the capital city. The development in the relationship of Iran with foreigners in this era fostered the great support to activities of art; therefore, it led up to the appearance of ostentatious works. There are several reasons of the improvement in carpet art and the most important is the emperors' interest in carpets. Thanks to great support of Shah İsmail, masters produced unique compositions; and accordingly, plant designs emerged. This article presents the historical development of some carpet praying rugs during the Safevid Dynasty and the design analyses of the praying rug samples.

Keywords: Carpet, Iran, Motifs, Tabriz, Safavid, Prayer Rug

1. Giriş

Seccade kelimesi Arapça “secde etmek” fiilinden türemiştir (Aslanapa, 1967, s. 61). Bu yaygıların bir ibadet maksatlı kullanılması Hz. Muhammed zamanından sonra başlamıştır. Türk medeniyetinin daha Uygurlar devrinde Budha mabetlerinde tek veya daha fazla kişinin tapınabilmek için üzerine oturdukları seccade türünde yaygıları vardı. Fakat bugün oturdukları seccadelerin İslamiyet'in tesiri ile ortaya çıktığı muhakkaktır. Hz. Muhammed'in namaz kılmak için bir yaygıya ihtiyaç duymaksızın, kızgın toprak üstünde namaz kılmak zeminin yakıcılığından etek uçlarını ve elbiselerinin uzun kollarını kullanarak korunması da İslamiyet'in ilk yıllarında secdeye varmak için herhangi bir yaygının kullanılmadığının delilidir. Bu bakımdan seccadelerin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı kesin belli değildir. Kaynağını İslâmiyet'ten alan ve “üzerinde namaz kılınan küçük halı” anlamına gelen seccâde, iç dolgularında işlenen ana motif ve boyutları ile diğer halılardan hemen ayrılır. Seccade genellikle tek kişilik dokunur. Fakat camilerde toplu ibadet yapıldığından, birden çok insanın namaz kılmasına imkân verecek şekilde yan yana dizilmiş, pek çok mihrap nişinin kullandığı seccadeler de vardır. Seccadelerin bu türüne Anadolu'da “Saf Seccade” denir. Namaz esnasında ayakta dururken seccadelerde ayak basılmasına mahsus bölümlere “tabanlık”, mihrabın üst kısmına da secdeye varıldığında alın konulmak üzere ayrılan bölüme de “ayetlik” denir (Tezcan, 1982, s. 20).

Halk arasındaki inanışa göre, “İslam dininin direği sayılan namaz” kavramına binaen seccade halılarında cami mihrabından alınma mihrap deseni kullanılır. Yine İran'daki inanışa göre, “mihrap cami'nin mihveridir” (Tanhaie, 2009). Mihrap, mimari açıdan yuvarlak, iç bükey kavisli (kesitli), değişik geometrik şekilli, basamaklı ya da bazen badem şeklinde (Anadolu'da buna lale denir). Cennetin kapısını temsilen biçimlenmiştir. İran'daki bir başka geleneğe göre de; “mihrap düz bakış açısı ve sonsuzluğu göstermektedir”. Camilerdeki mihraptan kasıtlı namaz kılanların sembolik bir maksatla kibleye yönelmeleri ve Müslümanların ibadet esnasında dikkatinin dağılmaması için odaklandığı Öncelikle mihrap kelimesinin kökeninden hareketle, bu kelimenin Arapçada “harb” den (savaş) gelmekte ve “şeytan ve dünyevi zevklere karşı savaşın (muharebe) açıldığı yer” manası taşıdığı da düşünülmektedir. Böylece harp ve mihrap (savaş yeri) arasında bir ilişki kurulmaktadır (Grabar, 1988, s. 104).

Seccadelerde mihrap ve namaz yeri ön planda tutulur. Usulen ve dini açıdan bu halıların zemini sade verilir. Genellikle resim kullanılmaz ve figüre rastlanmaz. Yine de seccadenin üst tarafındaki ayetlik kısımda nadiren kuş figürü görülebilir (İslamiyet öncesi Türk inanışında ve İslam inancınca insan öldükten sonra ruhu kuş olup Tanrı huzuruna uçacaktır). Mihrabın üst kısmında kufi talik, nesih, sülüs, nestalik yazılarıyla Kur'an ayetleri ve kavramları yer alabilir. Mihrap desenleri; dikdörtgen şeklinde çerçevelenmiş halde (ketebe), (ketebe=Kitabe=yazı) kandil, ağaç, vazö ve sıralı mihrap (saf seccade) desenleriyle süslenebilir (Tanhaie, 2009)

Yine İran inanışında, “mihrap cennetin kapısını, kandil nuru, nilüfer sonsuzluğu ve insanın yeniden doğuşunu, vazö ise bereketi, yağmurun (bereketin) yağacağıının habercisini sembolize eder. Simurg ve diğer hayvanlar onların koruyucusu kabul edilir. Ağaç dünyayı, sonsuz hayatı, ilmi ve bereketi simgeler (Abed Doust ve Kazempour, 2009, s. 123).

Anadolu-Türk inanışında tarikatın basamaklarını simgeleyen mihrap basamakları İran halk inanışında, “genel anlamda diğer bir âleme geçişin basamağı sayılır”. Bazı sanat tarihçilerine göre de “caminin metafizik ve fizik arasındaki sınırı mihraptır ki bu İslam sanatındaki madde ile mananın yaklaştığı noktadır” (Khorami, Rayeni ve Ahmadi, 2010, s. 11).

Safavi Dönemi'ne ait seccadelerde mihrap genellikle bitki, geometrik şekiller ve bunların karışımından meydana gelen desenlerle süslenir. Bitkilerden gül, fidan, ağaç, yaprak ile dalları ve meyveleri motif olarak kullanılır (Khorami, Rayeni ve Ahmadi, 2010, s. 11). Örnekleri bugün daha çok Metropolitan Müzesi, Berlin İslam Sanatları Müzesi, İran Milli Müzesi, Astan Kuds Razavi Müzesi (Meşhed), Topkapı Sarayı- Türk İslam Eserleri Müzesi, Kuveyt Milli Müze'lerinde bulunmaktadır. Ünlü sanat tarihçi Arthur Pope, “bütün bu halıları Azerbaycan Türklerinin yaşadığı İran'ın kuzeybatısına (Tebriz) 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında dokunduğunu” söylemektedir (Takhti, Samanian ve Afhami, 2010, s. 131).

Kandil ve mihrap motifiyle süslü en eski seccade halısı, bir İran minyatüründe tasviri yer alır. Belemi tarafından yazılan tercüme “Tarihi Taberi” kitabında (14.asır) zikredilmektedir. Bir başka minyatür örneği de Mir Haydar'ın meşhur “Miraçname” kitabında (Görsel 1) (1461) Hazreti Muhammed'in Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Nuh peygamberin arasında betimlendiği seccade resmidir (Görsel 2) (Khorami, Rayeni ve Ahmadi, 2010, s. 13).

Görsel 1. Miraçname

Görsel 2. Miraçname

2. Yöntem

Bu araştırma betimsel modele dayalı nitel bir araştırmadır. Bu doğrultuda araştırmada, Safavi Dönemi seccadelerinin tarihsel gelişimi ile bazı örneklerinin desen tahlili ele alınıp değerlendirilmiştir.

3. Safavi Dönemi Seccade Örnekleri

3.1. Örnek 1

16. yüzyıla ait halı seccade özel koleksiyonda sergilenmektedir. 162x107 cm ebatlarındadır ve Tebriz’ de dokunmuştur. Bu halının asıl deseni, gül ve fidan motifleri arasındaki rumi kıvrımlardır. Büyük kenar suyunun (geniş bordür) başlangıcı ve bitiminde iki adet sekizgen yıldız ve büyük kenarlığın köşelerindeki iki çerçevede kufi yazısıyla “kelime-i tevhid” (Lailahe illallah Muhammeden Resulallah Ali veliyullah) yer almaktadır. Halı zemini ve mihrap deseni ile iç kenarlığın arasında sülüs hattıyla, “El Latif, El Azim, El Basit, El Rafe, El Hayyul Kayyum”... gibi Allah’ın isimleri sülüs yazısıyla (Mirzaee, Shajari ve Pirbabaei, 2014, s. 73) ve mihrabın etrafındaki çizgide de İbrahim Suresi’ nin 40. ve 41. ayetleri yazılıdır. Üst ketebede ve mihrabın hemen altında secde edilen kısımda “Allahu Ekber” yazısı vardır (Tanhaie, 2009). Büyük kenarlıkta sülüs hattıyla Ayetel Kürsi ve küçük iç kenarlıkta Bakara Suresi’nin 285. ve 286. ayetleri yazılıdır. Safevi dönemi halılarında Allah’ın isimlerinin yer aldığı mihrap kandilinin içerisinde sadece “Allahu Ekber” ifadesi bulunmaktadır (Görsel. 3) (Mirzaee, Shajari ve Pirbabaei, 2014, s. 73). Mihrap zemininde Rumi, hatai, penç ve gonca koyu kırmızı zemin üzerinde yer alır. Arış ve argaç ipek, düğüm ise yündür. Mihrap içi koyu kırmızı, mihrap köşe boşlukları açık kırmızıdır. Mihrabi kuşatan ince şerit lacivert rektidir. İç tarafta yer alan ince kenar suları sarı renkte, dış yeşil zemin üzerinedir. Kalın kenar su kısmında lacivert zemin üzerine rumi ve stilize bitki dalları dikkat çeker.

Görsel 3. Halı Seccade, Tebriz, 16.yüzyıl, özel koleksiyon

3.2. Örnek 2

Metropolitan Müzesi’ nde bulunan seccade 1670 tarihli ve 165x105cm ölçülerindedir. Kuzeybatı İran’da Tebriz’ de dokunmuştur. Sülüs yazılı halının üst yarı kısmını rumi desenler ve büyük kenarlığın alt kısmını da hatayi, rumi ve bulut motifleri ile doldurulmuştur. Daha zarif rumi kıvrımlar kenarlıklarda gül ve fidan eşliğinde desenlenmiştir. Mihrabın etrafındaki şeritte sülüs karakterli yazılar ve Allah’ın isimleri 24 dikdörtgen çerçeve içine yazılmıştır. Büyük kenarlıkta sülüs yazısıyla Ayetel Kürsi yer almıştır. Başlangıç ve sonda iki orta kısımda, daire içinde kareli dört ketebe ve kufi yazısıyla “Kelime-i Şahadet” yazısı bulunur. İnce ve dış kenarlıkta sülüs yazıyla Bakara Suresinin 285, 286. ayeti ve metnin kenarındaki iç küçük kenarlıkta nesih yazıyla Araf Suresi’ nin 204, 205, 206. ayeti yer almaktadır. Halı zemininde ve mihrabın üstünde Allah’ın isimlerinin yer aldığı ketebeler birbirini takip eder şekilde; “El Rauf, El Gaffur, El Gavi, El Kayyum, El Baki, El Varis, El Kerim, El Mecid, El Hak, El Vekil, El Reşid, El Sabur, El Âlim, El Azim, El Şükür, El Hafzı” ve en üst nokta ile mihrabın alt kısmında “Allahu Ekber Kebiran” ifadesi görülür (Görsel. 4) (Mirzaee, Shajari ve Pirbabaei, 2014, s. 70).

Metropolitan Müzesi kayıtlarında halıda orijinal dokuma kenarı kalıntılarının mikroskopik incelemesi sonucunda, on altıncı yüzyılın başlarındaki Safevi halılarında görülen özellikler tespit edilmiştir. Kırmızı renkli çözümlerin kullanıldığı görülmüştür. Mihrap tasarımı, iç kenar sularındaki Kur'an yazıları ve Allah lafzı ile tanımlanan bu seccadeler Safevi Şahı'nın diplomatik bir armağanı olduğu düşünülmektedir. I. Abbas, Osmanlı padişahı III. Murad'a (1574-95) hediye etmiştir. Arış ve argaç ipek, düğüm yün, metal iplik (kılaptan) kullanılmıştır. Düğüm tekniği İran düğümüdür. Mihrap içi zemini kırmızı üzerinde penç, gonca, hatayi, bulut motifleri; mihrap boşluklarında mavi, siyah, turuncu, kırmızı, beyaz renkler görülür. Mihrap etrafını çevreleyen şeritlerde beyaz renk görülür. İç kenar suyunda yeşil, dış kenarda kırmızı zemin rengi görülür. Kalın yelende (bordür) beyaz renk kullanılmıştır.

Görsel 4. Halı seccade, Tebriz, 16.yy. Metropolitan Müzesi

3.3. Örnek 3

Tahran Halı Müzesi'nde bulunan örnek Tebriz dokunmasıdır. 17. asrın başlarına aittir. Görünüş itibariyle ilk iki örneğe benzemekte fakat bu halının büyük kenarlığında krem renkli 14 sahabe (Hz. Muhammed, Hz. Fatıma, 12 imam) dua yer almakta küçük kenarlıkta Ayetel Kürsi ve mihrabın etrafındaki çizgide İbrahim Suresi' nin 40. ve 41. ayeti okunmaktadır. Bir önceki örnekteki gibi göz alıcı göbekte mihrabın altındaki çerçevede ve sade zeminde, secde zikiri beyaz renkle dokunmuş ve geriye kalan kısımları rumi ve hatayi desenleriyle doldurulmuştur (Görsel. 5) Mihrap içi ve boşluklarda lacivert renk kullanılmıştır. İç ve dış tarafta yer alan kenar suyunda kırmızı renk dikkat çeker.

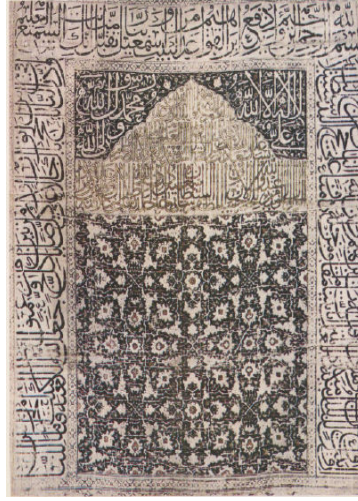

Görsel 5. Halı seccade, Tebriz, 17.yüzyıl, Tahran Halı Müzesi

3.4. Örnek 4

Mihraplı halı seccade desenleri sülüs, mukali, nestaik, nesih yazılarıyla çizilmiş ve bu yazılar şekil süslemelerinden daha ziyade iletilmek istenen mesajları ifade için kullanılmıştır.

Hat sanatı, İran halı dokuma sanatında özellikle İslam sonrasında özel bir yere sahiptir. Safevi dönemi öncesine kadar minyatürlerde gördüğümüz hat yazısı, halı kenarlığında daha çok kufi ve sonraları ise sülüs hatlı halıların değişik yerlerinde kullanılmıştır. Aynı zamanda nestalik yazısı da muhtemelen kıvrımlı ve ölçülü olmasıyla halılarda kullanılır hale gelmiştir (Mirzaee, Shajari ve Pirbabaei, 2014, s. 70) (Görsel. 6).

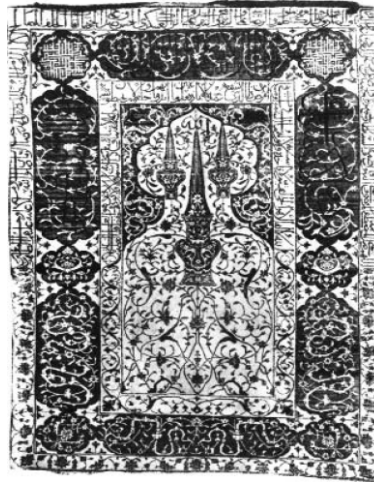

Görsel 6. Yazılı seccade, 16.yüzyıl, Şah İsmail'in Seccadesi, İran

3.5. Örnek 5

Kandil Motifi; Seccâde ve saf seccâdelerin tamamında niş'te asılı şekilde desenlendirilmiştir. Tarihsel süreçte bir aydınlatma aracı olan kandil seccâde ve saf seccâdelerin kompozisyonunda, sembolik bir motif maksadıyla kullanılmıştır (Çokay, 2007, s. 187).

17. yüzyıla ait bu kandilli mihrap deseniyle süslüdür ve 119x157cm ebatlarındadır. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır. Desenlerinde kandil motifinin yanı sıra, mihrabın altındaki çerçevede, çiçekli rumi, gül ve hatayi yer almaktadır. Büyük kandilin üst kısmı ve mihrap merkezinde, Allah lafzı göze çarpar. Bu halının yan çerçeveleri önceki halılara oranla daha az, üst köşedeki büyük kenarlıkta sekizgen iki adet yıldız motifiyle bezenmiş ve iç kenarlıkta Ayetel Kürsü, dua ve dış kenarlıkta da 14 kişiye Salavat ifadesi yer almıştır (Görsel. 7) (Tanhaie, 2009).

Görsel 7. Kandil mihraplı halı seccade, 17.yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi

3.6. Örnek 6

Topkapı Müzesi'nde bulunan ağaçlı mihrap halısı 160x112 cm ölçülerindedir. Halının zemini dört ağaç ve bir vazoyla rumi ve hatayi güllerle dolgulanmıştır. Kenarlığın alt kısmında da hatayi ve rumi motifleri ustalık ve maharetle süslenmiştir. Mihrabın sağında 11 ketebede Haşr Suresinin 23. ayeti, sol üst tarafta da 11 ketebede değişik renklerle "El Rahman, El Aziz, El Cabbar, El Vedud, El Gani, El Şükur, El Macid, El Mufit, El Hayy" gibi Allah'ın bazı isimleri yazılmıştır. Mihrabın altındaki şeritte ve kandilde de "Allahu Ekber kebiren" ifadesi yer alır. Büyük kenarlıkta Ayetel Kürsi 3 ketebede ve bunların başında ve sonunda kufi hatlarla "La ilahe illallah Muhammeden Resulullah ve aliyün veliyullah" yazılıdır. Dış küçük kenarlık Enam Suresi 83. ayet ve Neml Suresinin 30.- 31. Ayetleri hatlarla süslenmiş ve Allah'a şükür ifadesi "Elşükr nedum el neam ve elhamdülillahi rabbil alemin" ve küçük iç kenarlıkta da Nur Suresinin 35. Ayetinin ilk kısmı yer almıştır. Mihrap etrafındaki şeritte de İsra Suresi'nin 80-81. ayetleri bulunur (Mirzaee, Shajari ve Pirbabaei, 2014, s. 72) (Görsel. 8).

Görsel 8. Halı seccade, 17.yüzyıl, Tebriz, Vakıflar Halı Müzesi

3.7. Örnek 7

Vazolu mihrap deseniyle süslü seccade örneğinde, salbekli bir desenin mihrabı çevrelediği, mihrap arasında gül dolu vazoların yer aldığı selvi ağacı ve bu ağacın üzerinde de kandil deseni görülmektedir. Vazonun etrafı da bitki desenleriyle süslenmiştir. Salting ismiyle tanınan bu halı, Topkapı Sarayı Müzesindedir ve 17. yüzyıl Safevi dönemine aittir. Bu halıda ilk grubtaki halılar gibi kenarlık ketebeleleri, halı zemini ve mihraptan oluşur. Dış kenarlıkta, Neml suresinin 30, 31. ayetleri, Enam Suresinin 83. Ayeti ile Arapça Allah şükür ifadesi yer almaktadır. Aynı zamanda iç kenarlıkta da Nur Suresi nin 35. ayeti yarıya kadar yazılmıştır. Bu halının göze çarpan özelliklerinden biride, mihrap üst kısmında yer alan bir ketebede “Allahu ekber kebira” yazılı, mihrabın secde kısmında ve vazunun üst bölümünde de ağaç yaprakları ve güller bu ketebeyi çevrelemektedir (Görsel. 9).

Görsel 9. Halı seccade, Tebriz, 16. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi

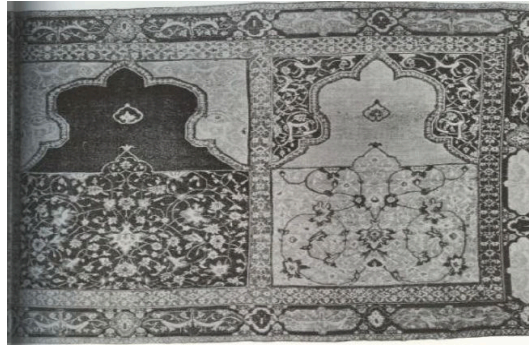
3.8. Örnek 8. Saf seccade örnekleri

Bayram ve vakit namazlarının cemaat ile kılınmasından dolayı camilerde “saf seccade” zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu tür halılarda mihrap halı boyunca ya da enine sıralı biçimde kılınan namaz yerlerini belirtmek amaçlı dokunmuştur. Sıralı mihrapların yan yana dokunması bu adla anılmasına sebep olmuştur. Bu desenin önemi namaz kılanlar arasındaki birlik ve nizamı meydana getirebilmektir. Yazılı kaynaklardan elde edilen kısıtlı bilgiler göre, bu halılar genellikle İran, Anadolu, Hindistan ve Doğu Türkistan’ ın bazı bölgelerinde dokunmuştur (Kamandloo, 2016, s. 40) (Görsel. 10).

Görsel 10. Saf seccade, Safevi, Tebriz, 16. yüzyıl, Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Saf mihraplı Safevi dönemi seccadelerinin bir diğeri de İngiliz konsolosluğunda “Louis Rabino” da bulunmaktadır. 168x330 cm ebatlarındaki bu halı 17. yüzyıl başlarında dokunmuştur. Bir önceki örnek gibi kitablesizdir. Namaz esnasında alnın yere değeceği kısım küçük bir çerçeveye belirginleştirilmiştir. Mihrap tepeliği de bir önceki örneğin aksine sadece halı boyunca tekrarlanmıştır (Görsel. 11).

Görsel 11. Saf seccade, Safevi, Tebriz, 17. yüzyıl, Louis Rabino Koleksiyonu

4. Değerlendirme ve Sonuç

Safevi Devleti, 1501 yılında Şah İsmail ile temeli atılan, 1736 yılına dek varlığını devam ettiren Azerbaycan, İran, Ermenistan, Irak, Afganistan, Türkmenistan ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hüküm sürmüş olan Şii inancına sahip bir Türk Devletidir. Adını merkezi Erdebil’de bulunan Safeviyye tarikatının piri Şeyh Safiyyüddin’den almıştır. Türkler, Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar etnik, sosyal ve kültürel bağla birbirlerine bağlandıkları gibi dil ve din bağlarını da güçlendirmiştir. Kafkasya, İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu yoğun göç dalgası yoluyla Türklerin yerleştikleri haline gelmiştir (Doulatabadi, 2018, s. 28).

Şah İsmail 15/07/1502 tarihli fermanıyla Sasani döneminde revaçta bulunan halı dokumasının tekrar İran’da canlanmasını emreder. Bu dönemde halı alanında beş bölge öne çıkmaktadır; Tebriz, Kaşan, Hamedan, Cuşaghan, İsfahan, Şuşter ve Herat. Tebriz özellikle başşehir olduktan sonra Safevî sanatının merkezi haline gelmiştir. Bu devirde İran’ın yabancılarla ilişkilerinin artması sanat faaliyetlerine önemli desteklerin sağlanmasına imkân vermiş, böylece ihtişamlı örneklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Safevi dönemindeki minyatür sanatının halı sanatı üzerindeki etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Safavilerle birlikte halı sanatı büyük önem kazanmağa başlamıştır. Saray için dokunan av ve bahçe manzaralı halılar o devrin en güzel örnekleridir. Bugün çeşitli müzelerde yer almaktadır. İsfahan, Herat, Keşan, Kirman, Tebriz gibi merkezler klasik devri meydana getirmiştir. Şiraz üslubu Tebriz’de Safevi üslubunun yaratılmasında temel bileşenlerden biridir (Uluç, 2006, s. 57). Şah Abbas zamanında ise (1587- 1629) İsfahan’da Saray için büyük ebatla halılar dokunmuştur. Bu devirdeki ipek ve gümüş sırma ipliklerle dokunmuş halılar (kılaktan) meşhurdur.

Safevi Devleti 1540 yılından bu yana İran sanatını değişime uğratmıştır. Bu akım Şah Tahmasb ile başlayıp köklü ve esaslı değişimlerle Şah Abbas tarafından tamamlanmıştır. Sanatın parlaması ve gün yüzüne çıkmasının en büyük etkenleri Safevi padişahlarının sanatsever daha da önemlisi bazılarının sanatkar olmalarıydı. Aynı zamanda din âlimlerinin olumlu tutumu Şii ileri gelenlerinin sanatla ilgili söylemleri sanatçıların sanatta mezhebi kavramları yansıtmasına sebep olmuştur.

Safevi devletinin ortaya çıkışı ile şii mezhebi her ortamda ön planda tutulmuştur. Halı sanatı da bu akımdan etkilenmiş ve özellikle mihrap desenli halı ve seccadeler de mezhepsel ve Kur’ani kavramlar yaygınlaşmıştır. Ayet, hadis gibi yazılarda tercihen sülüs ve kufi yazı kullanılmıştır. Halı desen ve tasarımında ki esaslı değişim ve yuvarlak motiflerin ön plana çıkması (islami ve hatayi) Timurlular döneminin sonları ve Safevi döneminin başlangıcında ortaya çıkmış, desenler tamamıyla Safevi devletinin etkisinde kalmıştır. Yaklaşık 130 senelik bu dönem içinde sarayın tekstil atölyeleri siyasi şartlara bağlı kalmak suretiyle bir şehirden diğerine taşınarak faaliyet göstermiştir (Blair, 1998, s. 61).

İran sanatı içinde çok önemli bir merhale teşkil eden Safevî Devri gösterişli sanat eserleriyle temsil edilmekte, bunlar, gerek mimaride gerekse küçük sanat eserlerinde meydana getirildikleri çevrenin zenginliğini ve gücünü aksettirmektedir. Safevî hükümdarları sanatçıları korumuş ve sanat faaliyetlerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Tebriz özellikle başşehir olduktan sonra Safevî sanatının merkezi haline gelmiştir. Bu devirde İran’ın yabancılarla ilişkilerinin artması sanat faaliyetlerine önemli desteklerin sağlanmasına imkân vermiş, böylece ihtişamlı örneklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Safevi döneminde halı sanatının ilerlemesinin birçok nedeni vardır ki bunlardan en önemlisi padişahların halıya ilgi duymasıdır. Şah Tahmasb ve Şah Abbas’ın büyük desteğiyle ustalar eşsiz kompozisyonlar üretmişlerdir. Bu dönemde halı dokuma sanatı köylerden şehirlere yayılmıştır. Safevi dönemi öncesine kadar desen ve motifler genellikle geometrik şekillerin tekrarına yönelikti. Safevi Dönemi’nde kompozisyon çiçek, ağaç, bahçe, avlanma yeri, mihraplı, hayvan figürlü, rumili, göbekli vb. şekildeydi. 16 ve 17. Yüzyıl seccadeleri renk, desen, teknik açıdan Safavi döneminde zengin örnekler sunarlar (Ölmez, 2003, s. 243). 16.yy.’ın ilk yarısına ait dikkat çeken seccade halı örnekleri Türklerin yoğun yaşadığı İran’ın kuzey batısına, Safevi devletinin başkenti Tebriz’e aittir.

Eiland’a (2000) göre; sanatla ilgili Safevi devletinin ilk dönemlerine ait belgeye sahip değiliz. Ancak o döneme ait değer arzeden eserler (16.yüzyıl) Osmanlı Sarayında mevcuttur. Kütüphane de hem kitap yazılmakta hem de kitaplar korunmaktaydı ve nakkaşhanenin Safevi döneminde mutlaka yer aldığı ve kütüphanenin bir parçası olduğu kesindir.

Bu dönemde dokunan yün halılarla beraber, ipek halılar çoğunlukla sarayları süslemek için emirlere ve yabancı sultanlara hediye vermek maksadıyla dokunmuştur. Bunlar arasında göze çarpan ipek halılardan birkaçı o dönemin klasik İran atölyesinde Şah Tahmasb dönemi 16.yy minyatür ustalarından Sultan Muhammed tarafından desenlenen, hayvan figürlü kılaktanlı halılar Osmanlı Sultanı İkinci Selim’ e hediye edilmiştir.

Safevîler’in sanat anlayışı komşu ülkeler üzerinde de etki yapmış, Osmanlı sarayı da İran minyatür ve nakkaşlara büyük ilgi göstermiştir. 1514’te Tebriz’in sonra 1517’ de Kahire’nin de Osmanlılarca fethedilmesi Türk halı sanatında yeni teknik ve desen anlayışının gelişimine yol açmıştır. Kahire tezgâhların da yapılan ilk halılarda, 1540-1550 arasında Memluk halılarının renk ve motifleri ile karışık örnekler görülmüş, fakat kısa zamanda Osmanlı Sarayı’na üsluplaşmış ve yarı üsluplaştırılmış desen anlayışı hâkim olmuştur. Tebriz’ den getirilen Şahkulu’nun saz yolu üslubunu ortaya koyan hançer yapraklar, hatayi, penç, gonca gibi stilize motiflerin ve öğrencisi Karamemi’nin saray bahçesinden etkilenecek yarı stilize lale, sümbül, karanfil ve narçiçeği gibi çiçeklerden etkilendiği üslubunun Türk sanatında zengin kompozisyonlar vücuda getirmesinde büyük payı vardır. Kumaş, çini, tezhip, cilt kapakları ve kalem işi gibi Osmanlı Sanatı’nın çeşitli kollarında ortaya çıkan üsluplaşmış ve yarı üsluplaştırılmış yaprak ve çiçek dekoru halılarda da kendini gösterir.

Safevi dönemi öncesine kadar desen ve motiflerin geneli geometrik şekillerin tekrarını içermekteydi. Safevi dönemi sanatı yalnızca yaratıcı eserler ortaya konmamış, bununla birlikte kendinden önceki sanat tarzını yeni bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Sanatkârlar Safevi döneminin ilk yıllarında nilüfer, Abbasi ve hatayi gibi gülleri motiflemiş bunlarla beraber gonca, dal, yaprak, rumi ve Çin bulutlarını eserlerinde kullanmışlardır. 16. yüzyılın ilk yıllarında irili ufaklı çiçek ya da hatayi gülleri uygulanmıştır. Bu motiflere büyük rağbet gösterilmiştir. İzlerine günümüzde bile rastlanılmaktadır. 16. yüzyıl başlarında Behzad Usta ve Kasim Ali, Mirek, Mirza Ali, Sultan Muhammed ve Mir Seyyid Ali gibi ustaların yardımıyla halı düzenlemesinde köklü değişimler ortaya çıkmıştır. Bu ustalar Herat’tan Tebriz’e giderek “Tebriz Sanat Okulu’nu kurmuşlardır. Halı kenarları bu dönemde daha önemsenmiş ve tasarımcılar kenar tasarımlarında ince detaylara gereğinden fazla vakit ayırmışlardır. Bu dönem kenarlık özellikleri; aralarında yazıların yer aldığı içe içe geçmiş rumiler ve asıl yelen (bordür) birkaç yan kenarlığın içerisinde desen ve halı zeminine uygun renklerin uyum içerisinde yer almasıdır (Dadger, 2002, s. 54). Büyük halıların göbek merkezindeki desenler, yuvarlak şekilden oval ve yıldızimsı şekillere dönüşmüş, yazılı ibarelerin yer aldığı salbekler ise göbek merkezine bitişik vaziyette desenlenmiştir. Safevi halılarının desen ve motifleri, çiçek, ağaç, bahçe, avlanma yeri, mihraplı, hayvan figürlü, rumili, göbekli v.b. şekilde görülmektedir. Göbekli Tebriz halıları; yün havlı oluşu, çözüde pamuk, atkısı yün malzeme kullanılması, merkezi göbeğin etrafındaki salbeklerden oluşan ve ketebelere içerisindeki yazıları ile dikkat çeker. Tekrarlanan hançer yaprakları, gonca motifleri irili ufaklı çiçekler, hatayi motifleri Çin minyatüründen ilham alınarak yapılan spiraller a görülmektedir Safevîlerin son dönemlerinde (18.yy) halılarda bahçe ve ağaç motiflerinin yanı sıra halı zeminini çevreleyen yuvarlak çizgiler görülmektedir.

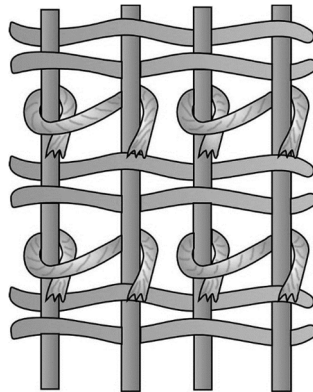
Safevi döneminde halılarda gereğinden fazla desenin yer alması aşıkaranane bir biçimde o dönemdeki minyatür sanatıyla yakından ilgilidir. Her ne kadar Safevi dönemindeki birçok tasarımcının tasarımları tam haliyle belirgin değilse de halı, kumaş ve minyatür gibi sanatlar arasındaki benzerlikten yola çıkılarak, o dönemin Rıza Abbasi gibi önemli sanat ustalarının birçok alanda da beceri sahibi olduklarını düşündürmektedir (Pope, 2010, s. 43).

Alman halı araştırmacısı Kurt Erdmanna göre; 16. yüzyılın başlangıcında halı dokumacılarının tasarımcıların yardımıyla yeteneklerini geliştirerek “Baharistan” halılarıyla kıyaslanabilecek ölçüde halıları dokuyabilmişlerdir. Safavi döneminde halı dokuma sanatı köylerden şehirlere yayılmıştır. Bunun sonucunda halı dokumacılığının ticaret alanına girmesiyle devlet, halkı ekonomiye etki edecek çömlekçilik, dokumacılık ve halı gibi sanatlara teşvik etmiştir. Şah Abbas döneminde bu sanatlar genel anlamda devletin himayesi altındaydı. Rıza Abbasi ve Behzad gibi ustaların bu dönemde bulunması ile yöntem ve tarzlarının halı desenine takdire şayan bir etki bırakarak o dönemle özdeşleşmesi sağlanmıştır. Halının şehirlere yayılmasıyla, yöntem açısından bir değişime maruz kalmış ve birçok halı dokuma merkezleri açılmıştır. Bu merkezlerle halı kompozisyonları çok zenginleşmiştir. Türkmen halısı, yörük halısı, İran, Osmanlı ve Hint saltanatına ait estetik dokumalar ortaya çıkmıştır (Espanani, 2008, s. 9). Canlı renk bileşimleri ile sade veya geometrik desenler dikkat çekici hale gelmiştir. Bu dönem halıları hükümdarlık hanedanının parlaklığını ve gücünü yansıtacak şekilde tasarlanmış, zengin motif çeşitliliği, dokuma zarafeti ve renklendirme ile dönemin ihtişamını yansıtmıştır (Tagıyeva, 2017, s. 21). Safevi döneminde mimari, çini, tezhip, hat, minyatür ve halı gibi sanatlar en parlak dönemlerine ulaşmıştır. Bu dönem ustaları hiçbir zaman eşi ve benzeri bulunamayacak nitelikte eserler ortaya çıkarmışlardır. 17.yy. halı resimleri Velazquez, Rubens, Van Dyck, Vermeer gibi ünlü ressamların eserlerinde de görülmektedir.

Safevi döneminden kalma halıları iki ana başlık altında toplayabiliriz. Birinci grup saray atölyelerinde dokunan, diğer grup ise sarayın himayesi dışında diğer atölyelerde dokunan halılardır. Safevi seccade halıları genellikle saray, kutsal yapılar, camiler ve sultanlara ile elçilere hediye edilmek için dokunurdu. Estetiğin dini ve mezhebi değerlerle karışımından meydana gelen bu halıların birçoğu günümüze kadar gelmiştir. 15-16 yy. minyatürleri Safevi dönemi desenlerini bize yansıtmaktadır. Şah İsmail döneminin en meşhur ustası XVII. yy.’ dan itibaren klasik tip halılarının çeşitli kopyaları bol miktarda dokunarak ihraç edilmiştir. Halı dokuma sanatının zirve dönemi Safevi devleti dönemine aittir ki genellikle ticari takaslar, kültürel ve siyasi anlayışlar komşu ülkelerin halı sanatını da etkilemiştir.

Safavi halılarında ipek her üç iplik (atki, çözgü, düğüm ipi) için de kullanılır. İpek çapına göre yüksek mukavemete sahiptir. Çözgü ve atki, yatay ve kıvrımlı çizgiler çok ayrıntılı tasarımlar için yüksek düğüm yoğunluğu gerektirir. İpek halılarda dm^2 ’de 3500 düğüm bulunur. Hem çözgü hem de atki için S şeklinde bükülmüş ipek ipliği kullanılır (Santos, Sousa ve Hallett, 2010, s. 15). Düğümler iki çözgü etrafında bir sola açık asimetrik şekilde atılır (Görsel 12). İran düğüm tekniği kavisler oluşturmaya ve detaylı desenler meydana getirmeye elverişlidir. Metalik iplikler Safavi halı ve seccadelerinde metal bir şerit ile sarılmış ipek iplik ketebe gibi seçilmiş alanlarda görülür. Desenlerde Timur ve Türkmen Dönemi (Akkoyunlu ve Karakoyunlu Dönemi) minyatür ve halı sanatının etkisi hissedilir. Bu yeni stilde Çin bulutları, melekler, sülünler ve birden fazla süsleme karakterli elemanlar dikkati çeker.

Makalede yer alan örnekler vazolu, ketebeli, ağaçlı, kandilli, geometrik ve bulutlu mihrap özellikleri ile dikkat çeker. Halı seccadeleri kenarlık ketebeleri, halı zemini ve mihraptan oluşmuştur. Ketebeler içerisinde ayet ve hadislerin yer aldığı örneklerde, stilize edilmiş hatai, penç, gonca, rumi, bulut, sekizgen yıldız, ağaç, yarı stilize çiçek, kandil, yaprak motifleri yer alır. Seccadeler de mezhepsel ve Kurani kavramlar yaygınlaşmıştır. Mihraplı halı seccade desenleri sülüs, mukali, nestalik, nesih yazılarıyla çizilmiş ve bu yazılar şekil süslemelerinden ziyade iletilmek istenen mesajları ifade için kullanılmıştır. Ketebeler içerisinde Kuran-ı Kerim’den ayetler, hadisler, Esmâül Hüsnâ ve Kelime-i Tevhit yer alır. Seccadelerde arış ve argaç’ta ipek, düğümde yün, gümüş ve altın alaşımlı ipler (kılaktan) kullanılmıştır. Düğüm tekniği İran düğümüdür (Görsel 12).

Görsel 12. İran Düğümü

Bölgesel özellikler renk seçimlerinde ve renk paletinin bileşiminde önemli bir faktördür. Zıt ana renklerin uyumu Türk halılarının genel özelliğidir. İran halılarında kırmızı orta alana hâkim ve mavi veya yeşil sınır için kullanılır. Süslemede turuncu gibi ikincil renkler birincil renklerin yanında yerleştirilir. Seccade halılarda kullanılan belli başlı renkler, koyu ve açık kırmızı, koyu turuncu, sarı, koyu ve açık yeşil, koyu açık ve koyu mavi, koyu ve açık kahverengi, beyaz altın yaldızı, mavi, lacivettir. Söz konusu halılara özgü bir renklendirmeyle rahatlıkla tarihi diğer halılardan ayırt edilir. Renklendirme 15. ve 16. yüzyılda özellikle Safevilerden sonra değişime uğramış, zamanla koyulaşmıştır. Minyatürde kullanılan renklendirmelerden anlaşılacağı üzere her bölgenin kendine özgü renklendirme tarzı vardır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Safevi Devleti, 1501 yılında Şah İsmail ile temeli atılan, 1736 yılına dek varlığını devam ettiren Azerbaycan, İran, Ermenistan, Irak, Afganistan, Türkmenistan ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hüküm sürmüş olan Şii inancına sahip bir Türk Devletidir.
- Safevi devletinin ortaya çıkışı ile Şii mezhebi her ortamda ön planda tutulmuştur. Halı sanatı da bu akımdan etkilenmiş ve özellikle mihrap desenli halı ve seccadeler de mezhepsel ve Kurani kavramlar yaygınlaşmıştır.
- Halı desen ve tasarımında ki esaslı değişim ve yuvarlak motiflerin kazandırılması (islami ve hatayi) Timurular döneminin sonları ve Safevi döneminin başlangıcında ortaya çıkmış, desenler tamamıyla Safevi devletinin etkisinde kalmıştır.
- Safevi seccade halıları genellikle saray, kutsal yapılar, camiler ve sultanlar ile elçilere hediye edilmek için dokunurdu. Estetiğin dini ve mezhebi değerlerle karışımından olan bu halıların birçoğu günümüze kadar gelmiştir. Bu dönemde dokunan yün halılarla beraber, ipek halılar çoğunlukla sarayları süslemek için emirlere ve yabancı sultanlara hediye vermek amacıyla dokunmuştur.
- Safevi dönemindeki minyatür sanatının halı sanatı üzerindeki etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Safavilerle birlikte halı sanatı büyük önem kazanmaya başlamıştır. Saray için dokunan av ve bahçe manzaralı halılar o devrin en güzel örnekleri olup, bugün çeşitli müzelerde yer almaktadır.
- Safevi dönemi öncesine kadar desen ve motiflerin geneli geometrik şekillerin tekrarını içermektedir. Safevi dönemi sanatı yalnızca yaratıcı eserler ortaya koymamış, bununla birlikte kendinden önceki sanat tarzını yeni bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Sanatkârlar Safevi döneminin ilk yıllarında nilüfer, Abbasi, irili ufaklı çiçek ya da hatayi gülleri gonca, dal, yaprak, Rumi ve Çin bulutlarını eserlerinde kullanmışlardır.
- Halı kenarları (yelen) bu dönemde daha önemsenmiş ve tasarımcılar kenar tasarımlarında ince detaylara gereğinden fazla vakit ayırmışlardır. Bu dönem kenarlık özellikleri; aralarında yazıların yer aldığı içe içe geçmiş rumiler ve asıl yelen birkaç yan kenarlığın içerisinde desen ve halı zeminine uygun renklerin uyum içerisinde yer almasıdır.
- Halı seccadeleri kenarlık ketebeleri, halı zemini ve mihraptan oluşmuştur. Ketebeler içerisinde ayet ve hadislerin yer aldığı örneklerde, stilize motifler hatayi, penç, gonca, rumi, bulut, sekizgen yıldız, ağaç, yarı stilize çiçek motifleri, kandil, yaprak motifleri yer alır.
- Mihraplı halı seccade desenleri sülüs, mukali, nestaik, nesih yazılarıyla çizilmiş ve bu yazılar şekil süslemelerinden daha ziyade iletilmek istenen mesajları ifade de kullanılmıştır. Ketebeler içerisinde Kuran –ı Kerim den ayetler, hadisler, Esmâül Hüsnâ ve Kelime-i Tevhit yer alır.
- Atkı ve çözgüsü ipek olan halılar; Safavi dönemi’ n de ilk karşımıza çıkar. Hem çözgü hem de atkı için S bükülmüş ipek ipliği kullanılır. Çapına göre ipek yüksek mukavemete sahiptir ve yatay-dikey tasarımlar kolayca oluşturulabilir. Diyagonal ve kıvrımlı çizgiler çok ayrıntılı tasarımlar için yüksek düğüm yoğunluğu gerektirir. Dm²’de 3.500 düğüm bulunur. Seccadelerde atkı ve çözgü ipek, düğüm yün, gümüş ve altın alaşımlı ipler (kılaptan) kullanılmıştır. Dekoratif görünüm sağlaması yönünden kılaptan kullanımı ihtişam ve lüksün görsel bir etkisini yaratmak için tercih edilmiştir.
- Düğüm tekniği İran (Sine-asimetrik) düğümüdür.
- Seccade halılarda kullanılan belli başlı renkler, koyu ve açık kırmızı, koyu turuncu, sarı, koyu ve açık yeşil, koyu açık mavi, koyu ve açık kahverengi, beyaz altın yaldızı, mavi, lacivert dir Halılara özgü bir renklendirmeyle rahatlıkla tarihi diğer halılardan ayırmamıza yardımcı olmaktadır. Renklendirme 15. ve 16. yüzyıllarda özellikle Safevilerden sonra değişime uğramış, zamanla koyulaşmıştır. Minyatürde kullanılan renklendirmelerden anlaşılacağı üzere her bölgenin kendine özgü renklendirme tarzı olduğu açıktır.

Kaynakça

- Abed Doust, H., & Kazempour, Z. (2009). Various forms of “life tree” on Persian carpets. *Goljaam*, 12, 123-139. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-414-en.pdf>
- Aslanapa, O. (1967). “Seccâde Maddesi”, İslâm Ansiklopedisi, C. 10, İstanbul, 202-206.
- Bayraktaroğlu, S. (1999). Seccâde, *Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 10(28), 57-64. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687985>

- Blair, S. (1998). Safavid art & architecture. *Hali*, 99, s.61-62.
- Böhmer, H., & Enez, N. (1988). A Topkapi prayer rug: Arguments for a Persian origin. *Hali*, 41, 11-13. Erişim adresi: https://www.academia.edu/24215825/The_Mystery_of_Three_Islamic_Carpets?auto=download
- Çokay, M. Ö. (2007). Seccâde ve Saf Seccâdelerdeki bazı motiflerin ikonografik değerlendirmeleri. *İstem*, 9, 187-208. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260713>
- Dadger, L. (2002). *İran halı müzesindeki Safavi dönemi halıları*. UNESCO Dünya Kültür Mirasları Fuarı: Kültür Mirası Yayınları.
- Doulatabadi, F. (2018). Anadolu ve İran Türk göçebe toplulukları arasında ortaklıklar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 28-37. doi: <https://doi.org/10.33692/avrasyad.509953>
- Eiland, M. L. (2000). Scholarship and a controversial group of Safavid carpets. *IRAN*, 38, 97-105. doi: <https://doi.org/10.2307/4300585>
- Espanani, M. A. (2008). Safavid carpet from viewpoint of innovation in design and pattern. *Goljaam*, 9, 9-34. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-383-en.pdf>
- Grabar, O. (1988). *İslam sanatının oluşumu*. (N. Yavuz, Çev.). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- İmer, Z. (2005). Gürün şallarının durumu ve İran şalları ile benzerliği. *Erdem*, 15(42), 149-156. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/erdem/issue/44268/546589>
- Kamandloo, H. (2016). A view on the design of Niche Prayer Rug (Saff) in Islamic carpet weaving. *Goljaam*, 11, 28, 39-57. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-235-en.pdf>
- Khorami, P. E., Rayeni, M. Q., & Ahmadi, S. B. (2010). Pattern codes of prayer rugs and mihrab carpets of Islamic era in Iran. *Goljaam*, 16, 9-20. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-439-en.pdf>
- Mirzaee, A., Shajari, M., & Pirbabaei, M. T. (2014). Epiphany of Asma'al Hosna in mehrabi carpets of Safavid era. *Goljaam*, 10(25), 63-84. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-50-en.pdf>
- Ölmez, F. N. (2004). Safavi dönemi halı sanatı. *Uluslararası I. Şah İsmail Hatai Sempozyumu Bildirileri YOL bilim, kültür, araştırma yayınları inceleme, araştırma, tarih dizisi:4* (s. 243-259) içinde, Ankara: Azim Matbaacılık.
- Pope, A. U. (2010). *İran sanatı başyapıtları*. (N. Khanlori, Çev.). Tahran: Kültür ve İlim Yayınları.
- Santos R. S., Sousa, M. M., & Hallett, J. (2010). The mystery of three Islamic carpets. *Dyes, History and Archaeology*, 29, 1-15. Erişim adresi: https://www.academia.edu/24215825/The_Mystery_of_Three_Islamic_Carpets?auto=download
- Tagiyeva, R. (2017). Azerbaijani carpet of Safavid era. *IRS Traditional Crafts*, 2(30), 18-23. Erişim adresi: <https://irs-az.com/new/files/0000/199/2548.pdf>
- Takhti, M., Samanian, S., & Afhami, R. (2010). Geometrical study and analysis of mihrabi carpets of Safavid era. *Goljaam*, 5(14), 125-140. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-430-en.pdf>
- Tanhaie, A. (2009). Investigating the Persian-Islamic Identity in Firdausi's Shahnameh. *Islamic Art*, 5(9), 139-164. Erişim adresi: <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=279537>
- Tezcan, H. (1982, Ekim). Topkapı sarayındaki halı seccadeler. *Türkiyemiz Dergisi*, XIII(38), 20-26.
- Uluç, L. (2006). *Türkmen valiler Şirazlı ustalar Osmanlı okurlar: XVI. yüzyıl Şiraz elyazmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Görsel Kaynakçası

- Görsel 1 ve 2. Khorami, P. E., Rayeni, M. Q., & Ahmadi, S. B. (2010). Pattern codes of prayer rugs and mihrab carpets of Islamic era in Iran. *Goljaam*, 16, 9-20. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-439-en.pdf>
- Görsel 3 ve 8. Mirzaee, A., Shajari, M., & Pirbabaei, M. T. (2014). Epiphany of Asma'al Hosna in mehrabi carpets of Safavid era. *Goljaam*, 10(25), 63-84. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-50-en.pdf>
- Görsel 4. Metropolitan Müzesi
- Görsel 5 ve 7. Tanhaie, A. (2009). Investigating the Persian-Islamic Identity in Firdausi's Shahnameh. *Islamic Art*, 5(9), 139-164. Erişim adresi: <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=279537>
- Görsel 6. Tezcan, H. (1982, Ekim). Topkapı sarayındaki halı seccadeler. *Türkiyemiz Dergisi*, XIII(38), 20-26.

- Görsel 9. Tagiyeva, R. (2017). Azerbaijani carpet of Safavid era. *IRS Traditional Crafts*, 2(30), 18-23. Erişim adresi: <https://irs-az.com/new/files/0000/199/2548.pdf>
- Görsel 10. Kamandloo, H. (2016). A view on the design of Niche Prayer Rug (Saff) in Islamic carpet weaving. *Goljaam*, 28, 39-57. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-235-en.pdf>
- Görsel 11. Kamandloo, H. (2016). A view on the design of Niche Prayer Rug (Saff) in Islamic carpet weaving. *Goljaam*, 28, 39-57. Erişim adresi: <http://goljaam.icsa.ir/article-1-235-en.pdf>
- Görsel 12. İran Dügümü Çizim: Ayşe Aslıhan Eroğlu kişisel arşivi